

MÜNİF PAŞA'NIN TAHRAN'DAN GÖNDERDİĞİ DEVLET İŞLERİYLE İLGİLİ LÂYİHASI VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

*İbrahim ŞİRİN**

ÖZET

Münif Paşa'nın Tahran sefiri iken devlet işlerinin düzenlenmesi için yazdığı rapor onun II. Abdülhamit üzerine ne kadar etkili olduğunun göstergesidir. Münif Paşa'nın raporu, hukuk mektebi açılması, askerlik, ticaretin geliştirilmesi, vergi gelirlerinin artırılması, maliyenin düzeltilmesi, diplomasi, aşiret okullarının açılmasını içerir. Biz özellikle aşiret mekteplerinin açılmasında Münif Paşa'nın etkisini irdeleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Münif Paşa, II.Abdülhamit, Aşiret Mektebi

THE REPORT OF MÜNİF PAŞA SEND FROM TAHRAN ABOUT AFFAIRS OF THE STATE AND ITS MAKE PEOPLE THINK

ABSTRACT

Münif Pasha while he was the Tahran ambassador, he drafted a report the organization of the affairs of state and his report was evident indicator of his influence on the Sultan Abdülhamit II. The Subject discussed in this report are as fellows: Development of trade, increase in the tax reveueus and restitute of finance, military, diplomacy and education such as seting up of the law school and tribal (aşiret) school. İn this paper, We will death with the influence of the Münif Pasha on the setting up the tribal (aşiret) schools.

Key Words: Münif Pasha, II. Abdulhamid, The Tribal schools

Münif Paşa ve Lâyihası

Münif Paşa, İran'da sefir iken Şirvanizade Mehmet Rüştü Paşa'ya ekteki lâyihayı gönderir¹. Şirvanizade Mehmed Rüştü, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın deyişiyle "*pek az zamanda ikbale nail, yine pek az zamanda zail olan devlet adamlarındandır*"². Rüştü Paşa, 1872–1874 yılları arasında sadarete kaldı. Münif Paşa, 1872'de

*Yrd Doç Dr İbrahim Şirin, Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ B.O.A.,Y. EE Dosya 91 Gömlek 38

² İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. I, İstanbul 1983, s. 364.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Tahran sefaretine gittiğine göre Rüştü Paşa'nın sadrazamlığı sırasında İran'dan devlet işleriyle ilgili söz konusu lâyihayı 1873–1874 aralığında göndermiştir. Münif Paşa, II.Abdülhamit'in tahta çıkmasının ardından Tahran sefirliğinden Maarif Nazırlığı'na getirildi. Münif Paşa'nın sunduğu lâyiha adeta II.Abdülhamit dönemi politikalarının iyi bir özeti gibidir. Yani Paşa'nın devlet yönetimiyle ilgili görüşleri bir öneri olmaktan çıkmış II.Abdülhamit yönetimi tarafından uygulanmıştır.

Münif Paşa, Ayıntab ulemasından Abdunnâfi Efendi'nin oğlu olup, 1830 Haziran'ında Ayıntab'da doğdu. Mısır'da Kasr-ı Âli Mektebinde, Ayıntab'da Nur-ı Osmaniye ve Şam'da Emeviyye medreselerinde, Arapça, Farsça, coğrafya, tarih ve edebiyat okuduğu gibi Berlin Üniversitesi'nde de hukuk ve iktisat okudu. 21 yaşında iken 300 kuruş maaş ile Şam Eyaleti Meclis-i Kebir'i Kalemi'ne girdi. 1852'de buradan ayrılarak 1853'te Bâb-ı Âli Tercüme Odası'na geçti. Sicili Ahval Defteri'ndeki Hal Tercümesi'ne göre, 1872 tarihinde birinci defa Tahran sefirliğine getirilmiş ve 1877'de Maarif Nazırlığı'na getirildiğinden Tahran'dan hareket etmiş ve Tiflis yolu ile Mart 1877'de İstanbul'a dönmüştür.³

II.Abdülhamit ve Münif Paşa arasındaki ilişkiye devrin önemli yazın adamı İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, çarpıcı ifadelerle dikkat çeker. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, “*Sultan Abdülhamit'e saltanatının evâlinde bir aralık ekonomi politik okuttuğu mervidir*” diyerek Münif Paşa ile sultanın ilişkisine değinir ve devam eder: “*Sultan Abdülhamit, Paşa'yı mâzul iken saraya çağırarak bazı meselelere dair mütalaasını sormakta yahut kendi istidadı üzerine huzuruna kabul ederek maruzatını dinlemekte olduğundan bir mülakatta Ermeni meselesine ve sair hususlara dair söylediği sözleri Padişah entrika addederek pek ziyade canı sıkılır*”.⁴ Anadolu'da muhtemel Ermeni olayları ve Rusların Boğazlara donanma sevki ülke meselelerinin gündemde olduğu bir zamanda fikri öğrenilmek üzere saraya çağrılan “*Münif Efendi'ye bütün bunların nasıl çözümlenebileceği cehalet ve geriliğin nasıl giderileceğine dair Abdülhamit'in yönettiği soruya “terakki ve ulum ve fûnun ile*

³ B.O.A, Sicil-i Ahval Defteri, No:3 S 246

⁴ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, Haz. Hidayet Özcan, Ankara 2000, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, C.3, s. 1384-1387; Münif Paşa üzerine ilk yazılardan birini yazan Ali Fuat da Paşa'nın II. Abdülhamit'in ekonomi politik hocası olduğunun altını çizer Ali Fuat “**Münif Paşa**” **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, Mayıs 1930 C.1 S. 4, s. 1; İsmail Doğan, **Tanzimat'ın İki Ucu Münif Paşa ve Ali Suavi**, İstanbul 1991, İz Yayınları, s. 67'dan naklen İsmail Doğan, Paşa'nın II.Abdülhamit ile ilişkisine dikkat çeker ve Paşayı çekemeyenlerin sultanla arasının açılmasına neden olduğunu yazar. Doğan, age, s. 67

mektepten çıkmış diplomalı efendilerin istihdamı ile hâsıl olur". şeklinde cevap vermesi üzerine "Padişahın kendileri kangı mektepten diplomaya haizdirler ve mekâtibin ekserisinde muallimlik vazifesini ifâ etmiş ve etmekte olduklarından kendi yedinizde diploma bulunmadığı halde bir mektepte tedrise ne surette salâhiyet-i iktidar kesbettiniz"⁵ cevabın alır ve buna fena halde içerler.⁶

Prusya'nın Hegel'i neyse II. Abdülhamit'in Münif Paşası da odur. Münif Paşa'nın İran sefiri iken sadrazam Şirvanizade Mehmet Rüşti'ye gönderdiği memleket meseleleri ile ilgili lâyihası⁷ II. Abdülhamit dönemi üzerindeki derin etkisini göstermektedir. Münif Paşa gönderdiği lâyiha ile II. Abdülhamit döneminin teorisyeni olduğunu gösterir.

Lâyihanın İçeriği:

Münif Paşa Tahran sefiri iken gönderdiği layihada devlet işleriyle ilgili son derece önemli tespit ve önerilerde bulunur. Bunları kısaca özetleyecek olursak:

1-Kanunların yeterince olmaması ve ehil olmayan memurların yetiştirilmesi için acilen hukuk mektebi açılması gerektiğini,

2- Münif Paşa, askerlik mesleğinin yalnız Müslümanlara bırakılmasının doğurduğu sakıncalara dikkat çeker. Özellikle askerlik yapmayan Gayri Müslimlerin nüfusunun gün geçtikçe artması Paşa'yı endişelendirir. Artan nüfuslarından dolayı ileride ayrı bir devlet kurmak isteyebileceklerini düşünür. Askerlikle ilgili yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğinin altını çizer.

3- Ticaret ve zanaatın şimdiye kadar kendi haline bırakıldığı, yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığını belirtir. Bu alanda daha ciddi düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunun altını çizer.

4-Mevcut vergi toplama usulünün pek çok yolsuzluklara yol açtığını refah ve servetin artırılması için yeni vergi toplama usullerine ihtiyaç duyulduğunu belirtir.

⁵ Ali Fuat ag.m; Doğan, age, s. 49'dan naklen

⁶ Ali Budak, Münif Paşa ile devrin sultanı II. Abdülhamit'in ilişkisini: II. Abdülhamit'in herkesçe bilinen vehmi Münif Efendi'nin huzurda bile sergilemekten kaçınmadığı gözü pek tavrı yüzünden bu ilişki çok inişli çıkışlı oldukça sancılı seyredecektir. Münif Efendi çok zaman II. Abdülhamit'in kuşkuyla baktığı ama hiç bir zaman gözden çıkaramadığı bir insan olacaktır. Budak, **Batlaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını Münif Paşa**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 66.

⁷ Lâyiha; Arapça levn kökünden gelen lügat manası hatırlanacak şey, hatıra gelen demek olan "layih" kelimesinin müennesidir. Osmanlı diplomatik dilinde lâyiha rapor ve taslak olarak iki farklı anlamda kullanılır. Münif Paşa'nın sunduğu lâyiha rapor niteliğindedir. Lâyiha için bk. Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, İstanbul 1994, Kubbealtı Neşriyatı Yayınları, s. 335-336.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

5 Devletin maliyesinin endişe edilecek düzeyde olduğu, sürekli borçlanarak açığı kapatmanın yarattığı mahzurları dile getirir.

6- Avrupa ve sair devletlere karşı izlenecek politikanın pasif bir politika olduğu ve Avrupa devletlerinin menfaatlerince belirlendiğinin altını çizer. Rusya ile daha aktif bir politika izlenmesini salık verir.

7- İran ve Yunanistan devletleriyle daha aktif bir politika izlenmesinin gerekliliği ve bu ülkelere daha ehil ve Müslüman sefirlerin gönderilmesinin zorunluluğu dile getirir. Özellikle Balkanlar' da bulunan Sırbistan ve Karadağ devletlerindeki olayların yakından takip edilmesi gerektiğini belirtir. II. Abdülhamit'in yaveri Ahmet Tevfik Paşa'nın "Karadağ Coğrafyası" kitabı Münif Paşa'nın önerisi bağlamda değerlendirilebilir

Afganistan, Fas, Kaşgar, Cava, Aça ve Zengibar gibi Müslüman devletlerin Hilafetten dolayı Osmanlı ülkesine meyl göstermelerine karşı Osmanlı Devleti'nin bu ülkelerle iyi ilişkiler kurmada çekingen davranmasına karşı Avrupa devletlerinin bu ülkelerle diplomatik ilişkiler yürüttüğünü aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin de bu ülkelerle dostane ilişkiler kurulmasının gerekliliğinin altını çizer.

II. Abdülhamit döneminde 1879'da Şirvanlı Ahmet Hamdi Efendi, Hindistan'a elçi olarak gönderildi. Hamdi Efendi, sefâret hatıralarını içeren bir "Hindistan, Svat ve Afganistan Seyahatnamesi" isimli bir kitap kaleme aldı. 1887'de Habeşistan'a Azm-zâde Şadek al Mu'ayyet gönderildi. Mu'ayyet, "Afrika Sahra-yı Kebirinde Seyahat" ve "Habeş Seyahatnamesi"⁸ isimli kitapları kaleme aldı. Aynı yıllarda Zengibar Emiri'ne Sultan Hamit'ten bir mektupla elçi gönderildi. Elçi bu görevi esnasındaki izlenimlerini "Zengibar Hakkında Malumat-ı Mufassala" başlığıyla bir kitapta topladı. Yine Sultan'ın yakın çevresinden Mehmet Emin Efendi, Kaşgar ve Hokand taraflarını içeren bir seyahate çıktı. İslamiyet'in şevketini ancak Müslümanların birleşmesi ile olacağını düşünerek, İslam birliği binasına kendisinin de acizane olsa bile bir taş koymak için Orta Asya'ya iki yolculuk yaptı.⁹ Ne yazık ki bu seyahatlerden birinde Hokand Hanlığı dışında Kaşgar'ın Çinlilerin pençesine düştüğünü görür. Bu durum bir hayal olarak gözlerinin önüne bulunan İslam Birliği binasının yıkılması

⁸ Sadık El Müeyyed, **Habeş Seyahatnamesi**, Haz. Mustafa Baydemir, İstanbul 1999, Kitap Yayınevi Yayınları.

⁹ Mehmet Emin Efendi, **İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat**, Haz. Rıza Akdemir, Ankara 1986, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 90.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

demektir. Orta Asya'yı gezip orada bir biriyle çatışma içinde bulunan Hanlıkları görünce Mehmet Emin Efendi, hayalini kurduğu İslam Birliği'nin mümkün olmadığı hayalden öte fantezi olduğunu anlar ve üzülür. Emin Efendi'nin Orta Asya izlenimleri Ahmet Midhat Efendi'nin Kırkanbar matbaasında Ahmet Midhat Efendi'nin ön sözüyle "İstanbul'dan Asya'yı Vustaya Seyahat" başlığıyla basıldı. Emin Efendi'nin seyahatnamesini okuyan II. Abdülhamit, iradesiyle Emin Efendi Yıldız'daki Kitab-ı Şehriyari memuriyetine nakil oldu. Emin Bey, 6 Eylül 1882'de Sultan'ın en yakın ve mutemet çevresinde yani kurena meyanına dahil edildi ve bu görevde 27 yıl kaldı.¹⁰ Münif Paşa'nın Müslüman devletlerle dostane ilişkiler kurulması gerektiğine dair önerisinin zaman içinde hayata geçirilmeye çalışıldığı, Afrika ve Asya'da Avrupalı emperyalistlere karşı Müslümanları Osmanlı lehine bir araya getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

8- Osmanlı Devleti'nde yaşayan Arap, Kürt ve Türkmen aşiretlerinin devlete olan bağlılıklarının artırılması için mektepler açılması gerektiğini belirtir.¹¹

II. Abdülhamit dönemi faaliyetleriyle Münif Paşa'nın lâyihası karşılaştırıldığında Münif Paşa'nın gerçekten İnal'ın dediği gibi II. Abdülhamit'in ekonomi-politik hocası olduğu anlaşılmaktadır. II. Abdülhamit dönemi dış politika alanında izlenen siyaset özellikle Halifelğe bağlı Müslüman devletlerle diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önerileri, II. Abdülhamit dönemi Panislamist politikaların nüvesini oluşturduğu ve aşiretlere yönelik yapılan faaliyetlerde sözünü ettiğimiz lâyihanın belirgin etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Lâyiha'da sunulan öneriler içinde özellikle aşiretlerin devlete bağlılığının artırılması için sunulan teklif üzerinde durmak

¹⁰ Ali Birinci, "Asya-yı Vusta Seyyahı Kurena Mehmet Emin Beyin Hikayesi", **Türk Yurdu**, Mart 2006, C.26, S.223- s. 72-73.

¹¹ II. Abdülhamit'e sunulan lâyihalar ilgili yapılan tezler de Gülmisal Emiroğlu, **II. Abdülhamit Dönemi Lâyihalarında Eğitim ve Öğretim Meselesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Konya, 1996; Ayşe Seza Barın, **19. Yüzyıla İlişkin Islahat Lâyihalarında Eğitimin Yeri ve Önemi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003, her iki çalışmada da Münif Paşa'nın söz konusu lâyihasına yer vermediği gibi aşiret mektepleri konusuna da değinmezler. Mustafa Oğuz, **II. Abdülhamit'e Sunulan Lâyihalar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, sözünü ettiğimiz lâyihaya yer verilmemişse de Münif Paşa'nın sunduğu diğer lâyihalara yer verilmiştir. Lâyiha da devlet gelirleri ve maliyenin düzeltilmesi hususlarına da değinir. Mustafa Durusoy, **Sultan II. Abdülhamit'e Sunulan Lâyihalar Işığında Dönemin İktisadi Özellikleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, Münif Paşa'nın lâyihasına yer vermemiştir.

gerekmektedir. Zira Aşiret Mektepleri, II. Abdülhamit döneminin en tartışılan meselelerinden biridir. Münif Paşa'nın lâyihası bu tartışmalara yeni bir boyut katacak mahiyettedir.

Aşiret Mektebi Açmak Kimin Fikridir?

Aşiretlerin devlete bağlılığını artırılması amacıyla II. Abdülhamit döneminde aşiret çocuklarının Harbiye Mektebi'nde okutulmak istendiğinde Hicaz, Yemen ve Trablusgarp evladı 48 kişi Harbiye'de tahsil ettirilerek üç senede zabıt çıkarılıp memleketlerine gönderilmişti. İki sene sonra Arapların Harbiye'de okutulmasından vazgeçirilerek onlar için hususi bir mektep açılması düşünüldü. Maarif Tarihi yazarı Osman Nuri Ergin'e göre; "Aşiret çocuklarını okutmak için hususi bir mektep açılmasını ilkin II. Abdülhamit düşünüyor, bunun hakkında ikinci karın fahri yaver ve ferik Osman Nuri Paşa'ya direktifler veriyor ve buna göre bir lâyiha yazıp takdim edilmesini emrediyor."¹² 9 Haziran 1892 tarihli lâyiha ile aşiret mektebi açılması kararlaştırılıyor.

Aşiret Mektebi üzerine çalışan araştırmacılar Bayram Kodaman,¹³ Eugene L. Rogan¹⁴ ve Alişar Akpınar¹⁵, Muhlis Koyuncu,¹⁶ Ergin'in yukarıdaki alıntısından hareketle Aşiret Mektebi açma fikrini II. Abdülhamit'e ve Osman Nuri Paşa'ya bağlarlar. Selim Deringil, "Gedikli Hicaz Valisi Osman Nuri Paşa'nın eskiden beri aşiretlerle ilgili olduğunu, Paşa'nın 1885 tarihli lâyihasının bu ilginin bir delili olduğunu" ileri sürer¹⁷. Oysa bu tarihten yaklaşık 10 yıl önce

¹² Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul 1977, Yeni Türkiye Yayınları, C. 3-4, s.1182.

¹³ Bayram Kodaman, "II. Abdülhamit ve Aşiret Mektepleri", **Türk Kültürü Araştırmaları**, 1976, C.XV, S. 1-2, s. 255.

¹⁴ Eugene L. Rogan, "II. Abdülhamit'in Aşiret Mektebi," çev. Özkan Akpınar, **Aşiret Mektep Devlet** içinde İstanbul 2001. Aram Yayınları

¹⁵ Alişar Akpınar, "Osmanlı Devletinde Aşiret Mektebi", **Aşiret Mektep Devlet** İstanbul 2001. Aram yayınları

¹⁶ Muhlis Koyuncu, **Aşiret Mektepleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003 s.16-19.

¹⁷ Selim Deringil, aşiret mektebi açma fikrinde daha çok padişahı Şakir Paşa ve Osman Nuri Paşa'nın etkilemiş olduğunu ifade eder. Deringil, **İktidarın Sembolü ve İdeoloji**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2002, Yapı Kredi Yayınları, s. 108. "Eğitim tüm sorunların çaresi mi" başlıklı bölümde II. Abdülhamit dönemi eğitim sistemini ele alırken de eğitimle kalkınmanın gereğine inanmış ve bu uğurda faaliyette bulunan eğitimin modernleşmesinde üç defa maarif nazırlığı yapmış Münif Paşa'yı konu edinmemekte ısrarlı tavrını sürdürür. Şakir Paşa ya da Osman Nuri Paşa'nın eğitim konusunda kimlerden etkilendiği ya da bu dönemde oluşan fikirlerle dönemin düşünce adamları arasında kurulacak bağ dönemi gerek sultanın tahakkümünden gerekse de kişilerin inhisarından kurtarmaya yetecektir. Deringil, bir başka çalışmasında aşiret mektebinin açılmasında Osman Nuri Paşa'ya değinir. Deringil, "II. Abdülhamit

Münif Paşa Tahran'dan gönderdiği söz konusu lâyhada aşiretlerle ilgili “*Memâlik-i mahrusa dâhilinde bâdiye-nişin olan Arabân ve Ekrâd ve Türkmen tâifelerinin ref’i mazarrâtlarıyla bilâkis hükümetlerin onlardan istifâde eylemesi zımmında tedâbir-i muvâssâ taharri ve ittihâz olunmalıdır. Ez cümle içlerinde erbâb-ı dirâyetten bazı muallimler ve lisânları üzere kitaplar tertip ve irsâli ve asilzâdelerinden aralarından her sene bir takım zabitanın dersaâdete ve münâsib olan vilâyet-i celile-i merkezlerine celile-i devlet mekteplerinde ta’lim ve terbiye olunduktan sonra mahallerine iâdelerine pek çok tesirât-ı haseneyi müceb olacağı bi iştibâhtir*” diyerek onların eğitilmesiyle yararlılıklarının artırılacağını vurgulamaktadır. Bu satırlardan Aşiret Mektepleri’nin fikir babasının II.Abdülhamit değil Münif Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde 1880’de açılan Mekteb-i Hukuk-u Şahane’yi açma fikri de Münif Paşa’ya aittir.

Sonuç

Münif Paşa’nın ismi anılmadan ne fikir ve felsefe tarihimiz, ne eğitim ne edebiyat ve matbuat tarihimizin yazılamayacağı çok kere ifade edilmiş¹⁸ Paşa’nın Tahran’dan gönderdiği lâyiha da bize II. Abdülhamit döneminin Münif Paşa’nın ismi anılmadan yazılamayacağını göstermiştir. Paşa’nın raporunun onun II.Abdülhamit’in ekonomi politik hocası oluşuna bir delil teşkil edeceği aşikârdır. II.Abdülhamit üzerine tutulan projeksiyon eylemin faili olarak onu yüceltip sivriltmekte ya da aşağılanmasına sebebiyet vermektedir. Oysa devrin insanları ve onların düşünceleri, düşünce tarihinin çizgisi içine hapsedilmektedir. Tarihte olan devrin insanların düşüncelerinin şu ya da bu şekilde devrin iktidarınca uygulanmaya konulmasıdır. Döneme olaylar ve kişileri bağlamında baktığımızda II. Abdülhamit’in o dönemin bir parçası, uzantısı olduğu görülecektir.

Münif Paşa’nın layihasının bir diğer dikkati çeken tarafı Aşiret Mektepleri açma fikrinin kime ait olduğu meselesidir. Burada da gerek II.Abdülhamit’ten gerek Osman Paşa’dan önce Münif Paşa’nın konu ile ilgili önerileri vardır. Eğer üzerinde çalıştığınız yazarı, düşünürü ve de yöneticiyi etkilendiği düşünsel çevreden yalıtarak ortaya koyarsanız onu sivriltmiş, abartmış oluruz. Düşünsel

Dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nda Simgesel ve Törenselleşen Doku: Görünmeden Görünmek”, **Simgeden Millete**, İstanbul 2007, İletişim Yayınları, s.77.

¹⁸ İsmail Doğan, age, Adem Akın, **Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri**, Ankara, 1999, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ali Budak, **Batılama Sürecinde Çok Yönlü Bir Aydın: Münif Paşa**, İstanbul 2004, Kitapevi Yayınları; M. Kayahan Özgün, **XIX Asrın Benzersiz Bir Politeknisi: Münif Paşa**, Ankara 2005, Elips Yayıncılık.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008

sürekliliği tespit edip, düşünce dünyasında baskın eğilimleri ortaya koymak, Türkiye'de oldukça yaygın olan kişi kültürünü aşmamızı sağlayabilir. Burada birilerini yüceltmek için diğerlerini silikleştirme kampanyasına kapılarak II. Abdülhamit dönemin yapıcı öznesinin Münif Paşa olduğunu iddia edecek değiliz. Münif Paşa, II. Abdülhamit üzerinde diğer düşünürler kadar etkilidir. Meseleye kuşak kavramıyla yaklaşmak daha doğrudur. Münif Paşa'nın içinde yaşadığı kuşağın düşünce dünyası, onların teşhis ve önerilerini etkilemiştir. Münif Paşa, bugünkü tabirle dönemin kanaat önderlerindedir. Paşa'nın konağı dönemin önde gelen düşünce mahfillerinden biridir. O, II. Abdülhamit döneminde etkili olan devlet adamı kuşağına fikirleriyle yön vermiştir. Münif Paşa, lâyihayı II. Abdülhamit tahta çıkmadan birkaç yıl önce göndermiş olmasına karşın II. Abdülhamit'in ekonomi politik hocası olarak lâyihada ileri sürdüğü fikirleri, gerek sultanla gerek kendi mahfilinde paylaştığı, sultanın ve çevresinin de önerileri uygulamaya koydukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- B. O. A, Sicil-i Ahval Defteri, No:3 S 246
- B.O.A. , Y. EE Dosya 91 Gömlek 38
- AKIN, Adem; **Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri**, Ankara 1999.
- AKPINAR, Alishar, "Osmanlı Devletinde Aşiret Mektebi", **Aşiret Mektep Devlet** , İstanbul 2001, Aram Yayınları.
- Ali Fuat, "Münif Paşa" **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, C. 1 S.4 Mayıs 1930 s. 1.
- BARIN, Ayşe Seza; **19. Yüzyıla İlişkin Islahat Lâyhalarında Eğitimin Yeri ve Önemi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir 2003.
- BUDAK, Ali; **Batılışma Sürecinde Çok Yönlü Bir Aydın: Münif Paşa**, İstanbul, 2004, Kitapevi Yayınları
- BİRİNCİ, Ali; "Asya-yı Vusta Seyyahı Kurena Mehmet Emin Beyin Hikayesi", **Türk Yurdu**, Mart 2006, C.26, S. 223- s. 72-73.
- DERİNGİL, Selim; **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji**, çev. Gül Çağala Güven, İstanbul 2002. YKM Yayınları
- DERİNGİL, Selim; "II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Simgesel ve Törenselleşen Doku: Görünmeden

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

- Görünmek”, **Simgeden Millete**, İstanbul 2007.İletişim Yayınları
- DOĞAN, İsmail; **Tanzimatın İki Ucu Münif Paşa ve Ali Suavi**, İstanbul 1991, İz Yayıncılık.
- DURUSOY, Mustafa; **Sultan II. Abdülhamit’e Sunulan Lâyhalar İşığında Dönemin İktisadi Özellikleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- EMİROĞLU, Gülmisal; **II. Abdülhamit Dönemi Lâyhalarında Eğitim ve Öğretim Meselesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1996.
- ERGİN, Osman Nuri; **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul, 1977, Yeni Türkiye Yayınları, C. 3–4.
- İNAL , İbnülemin Mahmut Kemal; **Son Sadrazamlar**, C. I, İstanbul 1983. Dergah Yayınları.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal; **Son Asır Türk Şairleri**, haz. Hidayet Özcan, C. 3, Ankara 2000, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- KODAMAN, Bayram; “Aşiret Mekteb-i Hümayunu” **İslam Ans. (TDVY) C 4, s. 9–11.**
- KODAMAN, Bayram; **II. Abdülhamit Devrinde Eğitim Sistemi**, Tarih Kurumu Yayınları İstanbul 1980
- KODAMAN, Bayram; “II. Abdülhamit ve Aşiret Mektepleri”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, C: XV, S 1–2 1976, s. 255.
- KOYUNCU, Muhlis; **Aşiret Mektepleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat; **Osmanlı Belgelerinin Dili**, İstanbul, 1994.Kubbealtı Neşriyat Yayınları.
- MEHMET Emin Efendi, **İstanbul’dan Orta Asya’ya Seyahat**, haz. Rıza Akdemir, Ankara, 1986, Kültür Bakanlığı Yayınları,
- OĞUZ, Mustafa; **II. Abdülhamit’e Sunulan Lâyhalar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- ÖZGÜN, M. Kayahan; **XIX Asrın Benzersiz Bir Politeknigi: Münif Paşa**, Ankara, 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

ROGAN, Eugene L; "II. Abdülhamit'in Aşiret Mektebi, " **Aşiret Mektep Devlet**, çev, Özkan Akpınar, İstanbul, 2001, Aram Yayınları

SADIK El Müeyyed, **Habeş Seyahatnamesi**, haz. Mustafa Baydemir, İstanbul 1999, Kitapevi Yayınları

Ek:1 Münif Paşa'nın Tahran'dan Gönderdiği Devlet İşleriyle İlgili Lâyiha

Şirvânizâde müteveffâ Mehmet Rüştü Paşa'ya sadâreti esnâsında Tahran'dan göndermiş olduğum lâyihanın suretidir.

Hafî olmadığı vechle zamanımızda dâhilen refâh ve saâdet-i hâl ve hâricen nüfuz ve iktidâr istihsâli mutlaka ulum ve maârifin neşr ve te'mine mütevakkıf olduğundan bu mâdde-i hayriye her türlü tedâbir-i ıslâhiyenin akdem ve ehemidir. Şimdiye kadar taraf-ı saltanât-ı seniyeden bu yolda vuku bulan mesâi derece-i kifâyeden pek dûn olduğundan had-ı lâyıkaneye isâli hayr-ı hâhâne-i memleketin eazz-ı amâlidir.

Her türlü mehâkim-i nizâmîye için iktizâ iden kavânini ve usul muhâkemât henüz mevcut ve yâhut mükemmel olmadığı gibi hakikâten ehil denilecek memurları dahi pek azdır. Bir taraftan kavânin-i lâzimenin ikmâli ve diğer taraftan dahi icâleten fenn-i hukukta ma'lumâtlı memurin yetiştirilmek üzere hemen bir hukuk mektebi küşâdı iktizâ eder.

Hizmet-i askeriyenin yalnız ehl-i İslâm'a tahsisi bir bargirandır ki çok vakit tahâmmülü kâbil değildir. Mîlel-i Gayri müslime'nin bu hizmetten muâfiyetleri münâsebetiyle nüfusları gün be gün teksir etmektedir. Bu cihetle beynlerinde ilerüde adetçe hasıl olacak fark-ı küllinin İslâm hakkında vehâmet-i âkibeti âşikârdır. Askerlik vazifesinin ta'miminde muhâtarâ melhûz ise İslâm'a inhisârında meczumdur. Saltanât-ı seniyenin bekâsını isteyenler şu hâlin devamını tecviz etmemelidirler. İtikâdında bulunduğumdan bu bâbda hassâten nazâr-ı dikkât-i âliye-i fehhâm-ı şinâsilerini isti'câb ederim.

Memâlik-i mahrusânın felahât ve sanaât ve ticâret şimdiye kadar kendi hallerine terk olunup hükümet bunların tevsi' ve ıslâhına gereği gibi ihâle-i nazâr-ı dikkat etmemiştir. Eğerce bir ticaret nezâretimiz var ise de bunun vazifesi hemen ticaret mahkemelerinin nezâretinden ibârettir. Memâlik-i Saire'de olduğu gibi hâkiki bir ticâret nezâreti teşkîliyle zikrolunan menâbi-i selâse-i servetin ve bi'l-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

husus bizce gayet mühim olan felâhatın ıslâh ve tevsi'ine himmet buyurulması arzu olunur.

Her türlü vergi ve rüsümâtın tarh ve taksimine ve suret-i tahsiline müteallik eylevm cari olan usulde pek çok mahzurlar ve yolsuzluklar olmalıdır. Erbâb-ı malumâtan mürekkep bir komisyon mârifetiyle usul-u mezkure gözden geçirilerek hazine-i celile ve ahâlinin menâfine ve tedbîr-i memleket fennî kavâidine daha muvâfık suretle ta'dil ve tesviyesi münâsîp olur.

Saltanât-ı Seniye'nin umûr-u maliyesi mu'cib-i endişe olacak dereceye gelmiştir. Daima borç açığı yeni bir istikrâz ile kapatmak usulü vahimü'l-âkibe olduğu misüllü çok vakitler devam edemeyeceği âşikârdır. Artık her ne türlü tedbîr ve fedâkarlığa mütevâkkîf ise biran akdem edilüp şu hâle bir nihayet verilmesi lâzım ve lâ-büddür. Zirâ az vakit daha ihmâl edilirse şimdi ihtiyârî olarak kabul edebileceğimiz hâlâtın ileride ıztırârî daha şedit olarak vuku bulacağı tâbiidir. Müzayâkâ-i maliyenin dâhili ve hârici bir takım gavâil ve müşkilât zuhuruna istidâd vereceği ve şân ve menâfi-i Saltanat-ı Seniye'ye mugâyir bazı hâlâta tahammüle mecbur edeceği dahî başkaca mahâlli mülâhazadır.

Avrupa devletlerine karşı politikamız âmil "pasif" nev'inde olduğundan yalnız onların niyyet ve hareketlerini muttâli' olmak kifâyet eder. Mamâfih İngiliz ve Fransız, Alman ve Avusturya ve İtalya'nın hüsn teveccühlerini isticlâba çalışup Rusya ile dahi mümkün mertebe mümâşât ve müdara târikine gidilmesi iktizâ eder.

İran ve Yunan devletleri bizce dâima gavâil ve müşkilât ikâ' edebileceğinden bunlara karşı fevkâlâde teyâkkuz ve intibâh üzere bulunmalıyız. Bununla beraber iş bu iki memlekette âmil (aktif) politika ittihâzına dahî hâl ve mevkiimiz müsâittir. Binâenaleyh Tahran ve Atina'ya en muktedir adamlarımızdan sefirler intihâp olunması ve oraların müsâlahane Bâb-ı Âliye'ce sâir yerlerden ziyâde i'tinâ kılınması lâzımdır.

Vilâyet-i mümtâze ve bi'l-husus memleketeyn ve Sırbistan ve Karadağ Devlet-i Âliye'ce en büyük gâvâil ve muhâtarâta muzır olabileceğinden onlar hakkında ziyâde müteyekkızâne hareket olunmalıdır. Bâb-ı Âli daîmâ oraların ahvâl-i keyfiyetinden haberdar olacak ve bi'l-husus Devlet-i Âliye menâfi-i ve makâsıdını tervîc eylemek her ne esbâbına muvâfık ise istihsâline himmet buyurulmalıdır. Vilâyât-ı mezkurenin Dersaadette kapu kethudaları ve meclûb gazeteleri ve kim bilir ne kadar hafî memurları olduğu halde onların resmi gazetelerinin mündericâtına bile Bâb-ı Âli'nin âdem-i ittîlâ şâyâmı dikkattir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Memâliki sâirede bulunan bi'l-cümle tavâif-i İslâmiye mesned-i celîl-i Hilâfet-i Kübrâ-yı tasdik ile bu tarafa ziyâde meyl ve incizâb gösterdikleri halde Saltânât-ı Seniye'nin onlardan tebâüd ve tehâşî eylemesi cây-i taâccübtür. Avrupa devletleri bilâkis tavâif-i mezkure ile beynlerinde her türlü mübâenet olduğu halde onlarla ihtilâta sây etmektedirler. Tavâif-i mezkureden elyevm istiklâl halinde bulan Fas, Zengibâr ve Cavâ ve Açâ, Afganistan ve Bulucistan, Neccâr ve Kaşgâr ve sâire hükümetleriyle münâsebat-ı dostâne istihsâli umumen ehl-i İslâm'a bilhâssa Devlet-i Âliye hakkında politikaca fevâid-i âzimeye müstelzim olduğu meczumdur.

İran ile münâsebat-ı ticâriyemizi muhâfaza etmek Rusya ile muhâbere vukuunda işimize yaramak için Trabzon'dan veyâhut diğer bir nokta-i münâsebeden Erzurum'a kadar bir demir yol ve Anadolu'nun iktizâ eden mahallerine şoşeler inşası gayet mühimdir. Bizde şimdiye kadar vilâyetlerde inşa olunmuş olan şoşe yollardan ekseriyâ araba işletilmediğinden bunlardan matlub olan semere tamamıyla hâsıl olamıyor. Hüsn-ü muhâfazalarına üdahi bakılmadığından az vakit zarfında cümlesi harap ve bu yolda ihtiyâr edilen zahmetler ve masrâflar hebâ olacağı derkârdır. Araba şirketleri teşkiliyle mi olur ve yâhut diğer bir çaresi mi bulunur her nasıl olursa mezkûr yollardan ahalinin gereği gibi istifâde etmesiyle beraber harâbiyetten hüsn-ü muhâfazaları esbâbının istihsâline himmet buyrulması lazımdır.

Sefâret ve şehbenderlik me'muriyetleri için bir tarik-i mahsus küşâd olup bilhâssa sefâretler makâmına erbâb-ı isti'dâttan müteâddid serkâtipler ve müeyyid memurlar bulundurmaları ve bunlar aralıkta bir mahalden diğerine nakil ile terbiye ve ikmâl edilmelidir. Bu işlerden ekseriyâ ehl-i İslâm istihdâmı bi'lvücûh mercûhdur.

Memâlik-i mahrusâ dâhilinde bâd-i nişîn olan Arabân ve Ekrâd ve Türkmen tâifelerinin ref'î mazarrâtlarıyla bi'l-âkis hükümetlerin onlardan istifâde eylemesi zımmında tedâbir-i muvâssa tahârri ve ittihâz olunmalıdır. Ez cümle içlerinde erbâb-ı dirâyetten bazı muallimler ve lisânları üzere kitaplar tertip ve irsâli ve asilzâdelerinden aralarından her sene bir takım zâbitanın Dersâadet'e ve münâsib olan vilâyet-i celile-i merkezlerine celile-i devlet mekteplerinde tâ'lim ve terbiye olunduktan sonra mahallerine iâdelerine pek çok tesirât-ı hasene-i mücib olacağı bi'istihâhtır.

Eslâf-ı Âliyelerin ekseriyâ cüzziyât-ı umur ile iştigâl ederek medâr-ı mezkûre kâbilinden olan külliyyâtı düşünmeye vakitleri olmaz idi. Mesâlihi âdiye cüzziyâtın bazıları mesuliyeti kendilerine ait olmak üzere doğrudan doğruya mensup oldukları devâirde tesviye edilebilir. Bir takımı dahi kolaylıkla rüiyyet için taht-ı kaideye idhâl olunabilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Şu halde zat-ı valâl-i sadâretpenâhinin yalnız mehâm-ı umur ile iştigâl buyurmaları kâbil ve bu vechle makâsıd-ı külliye-i mezkûre hâsıl olur ol bâbda emrû fermâ

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*